

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	حیدری نیک، مجید، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور:	درس‌نامه تاریخ تحلیلی اهل بیت (علیهم‌السلام) / مجید حیدری نیک.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۳.
فروست اصلی:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ؛ آ ۱۱۱/۳۶۶/۱۳۹۳.
فروست فرعی:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ؛ ۱۲۵.
شابک:	۶-۷۵۴-۱۹۵-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه
یادداشت:	چاپ دوم ۱۳۹۳ (فیا)
موضوع:	اسلام -- تاریخ
موضوع:	اسلام -- تاریخ -- آزمون‌ها و تمرین‌ها
رده بندی کنگره:	۱۳۹۳ ح/۹د۴/۱۴ BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۹۱۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۴۰۰۷۰۴

درسنامه تاریخ تحلیلی اهل بیت علیہم السلام

مجید حیدری نیک

پژوهشگاه بین‌المللی
المصطفی صلی الله علیه و آله

درس نامه تاریخ تحلیلی اهل بیت علیهم السلام

مؤلف: مجید حیدری نیک

چاپ دوم: ۱۳۹۳ ش / ۱۴۳۶ ق

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله

● چاپ: کوثر ● قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵-۹
- قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶

pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: عباس ثقفی
- معاونت تولید: روح الله سلمانی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی
- آماده ساز: سید محسن عمادی
- صفحه آرا: سید جاوید حسینی
- ویراستار: جواد چناری
- نمونه خوان: جواد حاج حسینی

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت چهره‌های متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد. در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی،

سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «جامعة المصطفی صلى الله عليه وآله العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است. «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلى الله عليه وآله» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای مجید حیدری نیک مؤلف کتاب درس‌نامه تاریخ تحلیلی اهل بیت علیهم‌السلام و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی صلى الله عليه وآله

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌منتها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود، شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولوالعلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد، و هم جامعه را سمت و سویی سعادت‌مندانانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی

مادی و معنوی باشد، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طراز از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت.

در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب ^(مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر رحمته‌الله، در صحنه حاضر شده و با تأکید بر اهمیت و فوریت این حرکت فراگیر و بی‌وقفه، همه توانمندی‌ها و اراده‌ها را جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم‌السلام جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر، متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش رو نیز به همت مؤلف محترم حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای مجید حیدری نیک و برای دوره کارشناسی رشته تاریخ اسلام، در چارچوب اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تهیه و تدوین شده است. در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۲۵

بخش اول: مباحث مقدماتی و پیش‌نیازهای درس تاریخ تحلیلی اهل بیت علیهم‌السلام

۱. مبانی تقسیم‌بندی تاریخ اسلام..... ۳۱

درآمد..... ۳۱

انواع تقسیم‌بندی‌ها..... ۳۲

معیار اصیل..... ۳۲

۲. تعریف، اقسام و فایده تاریخ..... ۳۹

درآمد..... ۳۹

تاریخ نقلی..... ۴۰

علم تاریخ..... ۴۰

روش تحقیق در علم تاریخ..... ۴۰

۱. استفاده از منابع اصیل..... ۴۱

۲. توجه به متشابهات تاریخی..... ۴۱

۳. یافتن موازین..... ۴۲

الف) شناخت اهداف رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه علیهم‌السلام..... ۴۲

ب) رابطه ائمه علیهم‌السلام با مردم..... ۴۳

۴. دستیابی به اصول..... ۴۳

۵. طرح سؤال و دستیابی به تدابیر رهبران دینی..... ۴۳

۶. همراهی با تقارن‌ها و تعلیل‌ها و تحلیل‌ها..... ۴۴

۴۶	فلسفه تاریخ.....
۴۷	فایده تاریخ نقلی.....
۴۷	۱. منع شناخت.....
۴۸	۲. احیاگر تفکر.....
۴۸	۳. ثبات‌آور قلب و هدف‌بخش.....
۴۸	۴. منع اجتهاد.....
۴۹	فایده علم تاریخ.....
۴۹	۱. شهود و برخورد مستقیم با حوادث.....
۴۹	۲. خلوص حوادث و حصول دیدگاه جامع درباره آن.....
۵۰	۳. عبرت و پندآموزی.....
۵۱	فایده فلسفه تاریخ.....
۵۱	۱. موضع‌گیری مناسب در برابر حوادث.....
۵۱	۲. تغییر سرنوشت جوامع با فراگیری سنت‌های تاریخی.....
۵۵	۳. تاریخ‌نگاری مسلمانان.....
۵۵	درآمد.....
۵۶	انگیزه مسلمانان از نگارش تاریخ.....
۵۶	۱. میراث تاریخی اعراب.....
۵۷	۲. تأثیر مباحث تاریخی قرآن.....
۵۷	۳. لزوم بهره‌گیری از سنت پیامبر.....
۵۷	۴. توجه حاکمان به تاریخ.....
۵۸	۵. تأثیر نوشته‌های تاریخی سایر اقوام.....
۵۹	گونه‌های تاریخ‌نگاری مسلمانان.....
۵۹	۱. سیره‌نگاری.....
۶۰	۲. تاریخ‌نویسی عمومی و تقویمی.....
۶۰	۳. تک‌نگاری.....
۶۰	۴. تاریخ‌نگاری بر اساس نسب‌شناسی.....
۶۱	۵. سبک خبری و پیوسته.....
۶۱	۶. تاریخ‌نگاری محلی.....

فهرست مطالب ۱۳

- ۶۱ ۷. تاریخ‌نگاری فرهنگی و اجتماعی
- ۶۲ آشنایی با مورخان مشهور
- ۶۳ ۱. قرن دوم هجری
- ۶۳ الف) محمد بن اسحاق (۱۵۰ق)
- ۶۳ ب) ابومخنف (۱۵۷ق)
- ۶۳ ج) محمد بن عمر واقدی (۲۰۷م)
- ۶۴ ۲. قرن سوم هجری
- ۶۴ الف) بلاذری (۲۸۹ق)
- ۶۴ ب) ابوحنیفه دینوری (۲۸۲ق)
- ۶۴ ج) یعقوبی (۲۸۴ق)
- ۶۵ د) ابن قتیبه دینوری (۲۷۶ق)
- ۶۵ ۳. قرن چهارم هجری
- ۶۵ الف) طبری (۳۱۰ق)
- ۶۶ ب) مسعودی (۳۴۱ق)
- ۶۶ ج) ابوالفرج اصفهانی (۳۵۶ق)
- ۶۶ د) شیخ مفید (۴۱۳ق)
- ۶۷ ۴. قرن پنجم
- ۶۷ ابن مسکویه (۴۲۱ق)
- ۶۷ ۵. قرن پنجم به بعد
- ۶۷ الف) طبرسی (۵۴۸ق)
- ۶۸ ب) ابن اثیر (۶۳۰ق)
- ۶۸ ج) اربلی (۶۹۲ق)
- ۶۸ د) ابن کثیر (۷۷۴ق)
- ۶۸ ه) ابن خلدون (۸۰۸ق)
- ۶۹ و) سیوطی (۹۱۱ق)
- ۶۹ ز) میرخواند (۹۰۳ق)
- ۶۹ ح) خواندمیر (۹۴۲ق)
- ۶۹ ۶. مورخان معاصر
- ۶۹ الف) استاد شهید مطهری
- ۷۰ ب) استاد مصباح یزدی

- ج) استاد شهیدی ۷۰
 د) علامه عسگری ۷۰
 ه) علامه جعفر مرتضی‌عاملی ۷۰

بخش دوم: بررسی تحلیلی جامعه بعد از رحلت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم

۱. اقدامات پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برای جانشینی پس از خود ۷۵
 درآمد ۷۵
 معرفی جانشین ۷۶
 ۱. آیات قرآنی ۷۶
 الف) آیه تبلیغ ۷۶
 ب) آیه مباهله ۷۸
 ۲. احادیث فراوان ۷۹
 الف) حدیث ثقلین ۷۹
 ب) سدالابواب ۸۰
 ۳. تذکرات پراکنده ۸۱
 ۴. کوبیدن مخالفان ۸۱
 ۵. فرستادن علی رضی‌الله‌تعالی‌عنه به یمن ۸۳
 ۶. ماجرای تبوک ۸۳
 ۷. جمع‌بندی مکتب در روز غدیر ۸۴
 ۸. روشن نمودن خط ولایت ۸۵
 ۹. پاک‌سازی مدینه برای رهبری آینده ۸۵
 ۱۰. کنارزدن خط انحرافی ۸۷
 ۱۱. علایم راه ۸۷
۲. تحلیل روی‌گردانی سران و مردم از ولایت علی رضی‌الله‌تعالی‌عنه ۹۳
 درآمد ۹۳
 مدینه و رحلت پیامبر ۹۴
 ۱. حیرت و نگرانی ۹۴
 ۲. کمبود یاران توانمند و مخلص ۹۶
 ۳. حاکمیت نظام قبیله‌ای ۹۸

فهرست مطالب ۱۵

۴. کینه از علی عَلَيْهِ السَّلَامُ ۱۰۰
۵. نوپا بودن اسلام ۱۰۲
۶. گروه نفاق ۱۰۴
- اقدامات گروه نفاق برای گرفتن قدرت ۱۰۶
۱. ترور ناکام ۱۰۶
۲. انکار وفات رسول ۱۰۶
۳. تغییر نقشه ۱۰۷
۴. علت گرد آمدن انصار در سقیفه ۱۰۸
- الف) ترس از قدرت قریش ۱۰۸
- ب) آگاهی از قدرت و نفوذ باند نفاق ۱۰۸
- ج) شنیدن هشدارهای پیامبر ۱۰۸
- د) نبود امثال «سعد بن معاذ» در بین انصار ۱۰۹
- ه) نفاق سران و اشراف انصار ۱۰۹
۵. سخنرانی ابوبکر در سقیفه ۱۰۹
۶. حيله ۱۱۰
۷. کودتا ۱۱۱
- اقدامات گروه نفاق برای تثبیت قدرت ۱۱۱
۱. قدرت نظامی ۱۱۱
۲. برخورد با توده مردم ۱۱۲
۳. برخورد با مخالفان (به صورت انفرادی یا گروهی) ۱۱۳
۳. گام‌های حضرت زهرا عَلَيْهَا السَّلَامُ در دفاع از ولایت ۱۱۹
- درآمد ۱۱۹
- حرکت‌های فردی ۱۲۰
۱. استنصار ۱۲۰
- الف) بیعت عقبه ۱۲۲
- ب) واقعه غدیر ۱۲۳
- ج) حدیث منزلت ۱۲۳
۲. پاسداری ۱۲۴

۳. افشاگری در مسجد مدینه (خطبه فدکیه) ۱۲۶
۴. بایکوت ۱۲۷
۵. هشدار (سخنانی در هنگام بیماری خطاب به زنان انصار) ۱۲۸
۶. احیای خاطرات ۱۲۹
۷. سرشک انقلابی ۱۳۰
۸. پایگاه بیداری (بیت الاحزان) ۱۳۲
۹. اعتراف ۱۳۳
۱۰. سفارش‌های کوبنده ۱۳۴
۱۱. چراغی در تاریکی ۱۳۵
۱۲. تسلا بخشی ۱۳۶
۴. موضع‌گیری علی علیه‌السلام با مسئله خلافت ۱۴۳
- درآمد ۱۴۳
- اقدام‌های علی علیه‌السلام در برابر خلفا ۱۴۴
۱. حفظ مکتب و وحدت مسلمانان ۱۴۴
- الف) جمع‌آوری قرآن ۱۴۴
- ب) کناره‌گیری از حق خود و سکوت ۱۴۵
۲. حفظ جان خود - به عنوان حجت خدا - با تقیه ۱۴۷
- الف) اطمینان دادن به خلفا درباره عدم درگیری ۱۴۷
- ب) نام‌گذاری برخی فرزندان به اسم خلفا ۱۴۷
- ج) عبادت و گوشه‌گیری ۱۴۷
- د) یاری کردن خلفا در امور قضایی، فرهنگی و سیاسی ۱۴۸
- یکم) قضاوت ۱۴۸
- دوم) امور فرهنگی ۱۴۸
- سوم) امور سیاسی ۱۴۹
- الف) تزویج «ام کلثوم» به عمر و اصرار وی ۱۵۰
- ب) نشان دادن باطل بودن خلفا ۱۵۰
- یکم) بیعت دیر هنگام ۱۵۰
- دوم) اظهار مخالفت در مواضع متعدد ۱۵۱
- ج) نپذیرفتن هیچ پستی از خلفا ۱۵۲